

Ἀρχαιοδίφες τῆς Σκήτης Σταγῶν: τὸ Σύγγραμμα ἱστορικόν (p. 1529) καὶ ὁ Πρῶτος Νεῖλος

ΣΤΑΥΡΟΥ ΓΟΥΛΟΥΛΗ*

Στὴν περιοχὴ τῶν βράχων τῆς Ἐπισκοπῆς Σταγῶν τὸν 14^ο αἰ. ὁργανώθηκε μία μοναστικὴ πολιτεία, ἡ Σκήτη Σταγῶν, μὲ ἐπικεφαλῆς Πρῶτο καὶ μὲ ἔδρα τὴ μονὴ τῆς Θεοτόκου Δουπιάνης, ἔχοντας θέσιν Κυριακοῦ πρὸς τὰ πέριξ σπήλαια, κατοικίες μοναχῶν. Εἶναι κτίσμα τοῦ τέλους 12ου αἰ. μὲ τοιχογραφίες τοῦ 13^{ου},¹ ἀλλὰ ἡ μονὴ ἀναφέρεται γιὰ πρώτη φορὰ τὸ 1336 στὸ Χρυσόβουλλο τοῦ Ἀνδρονίκου Γ' ὑπὲρ τῆς Ἐπισκοπῆς Σταγῶν ὡς μετόχι τῆς² [Χάρτης 1].

Ἡ ἴδρυση τῆς Σκήτης ἐγένετο τὸ 1362 ἀπὸ τὸν βασιλέα Συμεὼν Οὐρεση-Παλαιολόγο (1359-π. 1370) μὲ Πρόσταγμα³, ὕστερα ἀπὸ εἰσήγηση (σιγίλλιδες γράμμα) τοῦ Ἀντωνίου μητροπολίτου Λαρίσης (1332/33-1363+) καὶ ἔγκριση ἢ σύμφωνη γνώμη τῶν τοπικῶν ἀρχόντων. Οἱ τελευταῖοι προφανῶς ἐνέκριναν τὴ μεταβίβαση τῆς γῆς, ὅπως ἀναφέρεται σὲ σιγίλλιδες γράμμα τοῦ Πρῶτου Νεῖλου⁴. Καὶ οἱ δύο, τοπικὸς πολιτικὸς καὶ ἐκκλησιαστικὸς ἡγέτης, ἐνήργησαν

---

* Ὁ Σταῦρος Γουλούλης εἶναι διδάκτωρ Βυζαντινῆς Τέχνης.

1. ΝΙΚΟΣ ΝΙΚΟΝΑΝΟΣ, *Βυζαντινοὶ ναοὶ τῆς Θεσσαλίας ἀπὸ τὸν 10ο αἰῶνα ὡς τὴν κατάκτηση τῆς περιοχῆς ἀπὸ τοὺς Τούρκους τὸ 1393. Συμβολὴ στὴ βυζαντινὴ ἀρχιτεκτονικὴ*, ΥΠΕ, Δημοσιεύματα τοῦ Ἀρχαιολογικοῦ Δελτίου ἀρ. 26, Ἀθῆναι 1979, 69-75. ΝΙΚΟΣ ΝΙΚΟΝΑΝΟΣ, «Τὸ ἐκκλησάκι τῆς Παναγίας τῆς Δουπιάνης ἢ Ζωοδόχου Πηγῆς στὸ Καστράκι Καλαμπάκας», *Τρικαλινὰ* 2 (1982), 99-110, 106-107. Βλ. KODER, HILD 1976, 150-151.

2. ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ ΣΟΦΙΑΝΟΣ, «Acta Stagorum. Τὰ ὑπὲρ τῆς θεσσαλικῆς ἐπισκοπῆς Σταγῶν παλαιὰ βυζαντινὰ ἔγγραφα (τῶν ἐτῶν 1163, 1336 καὶ 1393). Συμβολὴ στὴν ἱστορία τῆς ἐπισκοπῆς», *Τρικαλινὰ* 13 (1993), 7-67, 27 κ.έ., 29, 50, στχ. 13. ΣΟΦΙΑΝΟΣ 2008a, 16-17.

3. ΒΕΗΣ 1911, 89-96.

4. ΒΕΗΣ 1911, 15, στχ. 11: «... εἶτα ἀποκατέστην ἐγὼ ἡγούμενος τῆς σεβασμίας μονῆς Δουπιάνης διὰ σιγίλλιδος γράμματος τοῦ ... μητροπολίτου Λαρίσης κὺρ Ἀντωνίου καὶ διὰ προστάγματος τοῦ... βασιλέως κὺρ Συμεὼν τοῦ Παλαιολόγου καὶ βουλῆ καὶ γνώμη καὶ θελήσει τοῦ... κὺρ Λουκά τοῦ Κομητοπούλου καὶ τῆ θελήσει καὶ ἐνεργεία τῶν ἐντιμοτάτων κληρικῶν, τῶν ἀρχόντων». Τὸ γράμμα τοῦ Ἀντωνίου δὲν σώθηκε.

έχοντας ως βάση τὰ Τρικάλα, όπου είχε αναπτυχθεί από τὸ 1359 ἓνα μεικτό, σερβο-ρωμαϊκό, βασιλείο, κληρονομιά γιὰ τὸν Συμεὼν ἀπὸ τὸν πατέρα του Στέφανο Δουσάν (1348-1356)⁵. (Ὁ Ἀντώνιος ἀπλῶς εἶχε τὴν ἔδρα του στὰ Τρικάλα λόγω παρακμῆς τῆς Λάρισας.)

Ὅμως, ὅταν περὶ τὸ 1335 εἶχε φθάσει στὴν περιοχή ὁ ὄσιος Ἀθανάσιος ὁ Μετεωρίτης, μέλος τοῦ κεντρικοῦ πυρῆνα τῶν Ἀγιορειτῶν Νηπτικῶν τοῦ 14^{ου} αἰ. μὲ τὸν γέροντά του Γρηγόριο Στυλίτη, σύμφωνα μὲ τὸν Βίο του [κεφ. 17], βρῆκαν μόνον βράχια, γῦπες καὶ κοράκια. Ἔτσι ἐγκαταστάθηκαν στὸ σπήλαιο τῶν Ταξιαρχῶν στὸν Στύλο⁶. Ὡς χαρισματικὴ μορφή πού ἦταν, σιγά-σιγά συγκέντρωσε γύρω του μαθητές, ἀφοῦ περὶ τὸ 1344 ὁργάνωσε δικό του κελλί στὸν Πλατύλιθο, τὸ γνωστὸ ὡς Μετέωρο, τὸ ὁποῖο ἀναπτύχθηκε τὴν ἐπόμενη δεκαετία μὲ μία σειρὰ ἀπὸ ἔργα καὶ ἐρχομὸ νέων μοναχῶν, μὲ πιὸ σημαντικούς τὸν Ἰγνάτιο καὶ τὴν πενταμελῆ συνοδεία του, καθὼς καὶ τὸν Νήφωνα, παλαιὸ συμμοναστή του στὸ Ἅγιον Ὄρος⁷. Περιέργως ὁμως μετὰ ἀπὸ πενήντα χρόνια ἡ Σκήτη Σταγῶν οὐσιαστικὰ δὲν θὰ ὑπῆρχε· ἀντίθετα ἐμφανίζεται ἡ «Σκήτη τοῦ Μετεώρου», ἥδη σὲ ἔγγραφα ἀρχῶν τοῦ 15^{ου} αἰῶνα (π. 1401)⁸. Στὸ μεταξὺ εἶχε ἐπιβληθεῖ ἡ τουρκοκρατία στὴ Δυτικὴ Θεσσαλία (π. 1393).

Πῶς συνέβη μία τέτοια ἐξέλιξη τοῦ μοναχισμοῦ τῆς περιοχῆς; Αὐτὸ ἦταν φυσικὸ νὰ δημιουργήσει κάποια στιγμή κρίση ταυτότητας, κατάσταση πού ἄφησε ἓνα κατάλοιπο, τὸ λεγόμενο «Χρονικὸ τῶν Μετεώρων», ἢ ὅπως τὸ συστήνουν οἱ συντάκτες του, *Σύγγραμμα Ἱστορικόν*⁹. Σὲ γενικὲς γραμμὲς ἀποτυπώνει μία ὑποτιθέμενη Σύναξη τῆς Ἐπισκοπῆς Σταγῶν, ἡ ὁποία, σύμφωνα μὲ τὸν Δ. Σοφιανό, συγκροτήθηκε ἀμέσως μετὰ ἀπὸ τὸ 1529¹⁰. Ὡστόσο τὰ στοιχεῖα πού δίνει τὸ κείμενο δὲν ἐπιτρέπουν νὰ δεχτοῦμε ὅπωςδήποτε ὅτι ἔγινε μία τέ-

5. DONALD NICOL, *The Despotate of Epiros, 1267-1479. A Contribution to the History of Greece in the Middle Ages*, Cambridge University Press, Cambridge 1984, 139 κ.έ.

6. ΣΟΦΙΑΝΟΣ 1990α, 138.

7. Γιὰ χρονολογικὰ ζητήματα γύρω ἀπὸ τὴν ἴδρυση καὶ ἐξέλιξη τοῦ Μετεώρου τὸν 14^ο αἰ. βλ. ΓΟΥΛΟΥΛΗΣ 2011, 251 κ.έ.

8. ΒΕΗΣ 1911, 38, στχ. 4-5: «τῆς ὅλης σκήτεως τοῦ Μετεώρου». 47, στχ. 12-13: «μετὰ τοῦ... καὶ τῆς αὐτῆς ἀγίας σκήτεως ἀγιωτάτων ἀνδρῶν».

9. RIGO 1999, 122, στχ. 1-3: «... περὶ τῆς σκήτεως, ὅπως τὲ εἶην τῆς Ὑπεραγίας Θεοτόκου τῆς Δουπιάνου καὶ Σταγῶν, καὶ πῶς σήμερον λέγεται τοῦ Μετεώρου».

10. ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ ΣΟΦΙΑΝΟΣ, «Χατζη-Γερασίμου ἱερομονάχου Δουσικιώτη, ἀνέκδοτο ἐγκώμιο (1826) τοῦ ἁγίου Βησσαρίωνος, μητροπολίτη Λαρίσης (Μάρτ. 1527-Σεπτ. 1540) καὶ κτίτορα τῆς Μονῆς Δουσίκου. Προσωπογραφικὰ καὶ χρονολογικὰ ἀγίου Βησσαρίωνος», *Τρικαλινὰ 7* (1987), 7-40, 27-28.

τοια επισκοπική σύναξη. Κι ἂν ἔγινε, μπορεῖ νὰ ἦταν ἀνεπίσημη, ἐπειδὴ τὸ «Σύγγραμμα» δὲν σώθηκε στὸ πρωτότυπο ἔγγραφο/πρακτικό, ἀλλὰ ὡς ἀντίγραφο σὲ κώδικες καὶ χωρὶς ὑπογραφὲς τῶν συμμετασχόντων¹¹. Οἱ ἐνδιαφερόμενοι, δύο ἐναπομείναντες κληρικοὶ τῆς Σκήτης, ὁ ἱεροδιάκονος Κυπριανὸς καὶ ὁ ἱερομόναχος Ἄνθιμος¹², δὲν ζητοῦν νὰ γίνεῖ συζήτηση ἐπίσημα, ἐνῶ γνωματεύει ἓνας ἀνώνυμος ἐπίσκοπος ποὺ δὲν ὑπογράφει! Ἀπαντοῦν κάποιοι τῆς Συνάξεως, οἱ ὁποῖοι βέβαια ὡς συντάκτες δὲν χαρακτηρίζονται ἀπὸ ιδιαίτερη παιδεία καὶ λογιότητα οὔτε ἔχουν γνώση τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ δικαίου. Ἔτσι ἐναπόκειται στὴν ἐπιλογή τοῦ Ἱστορικοῦ νὰ δεχθεῖ περὶ τίνος πρόκειται. Ἀσφαλῶς ἐξ ἀρχῆς παίρνουν θέση ὅτι ἡ Σκήτη τοῦ Μετεώρου προῆλθε καταχρηστικὰ ἀπὸ τῆ δική τους Σκήτη: «περὶ τῆς Σκήτεως... τῆς Δουπιάνου καὶ Σταγῶν, καὶ πῶς σήμερον λέγεται τοῦ Μετεώρου».

Ἐπομένως οἱ συντάκτες ἰσχυρίζονται ὅτι προέκυψε μία νέα, ἀπαράδεκτη γι' αὐτούς, ἀπώλεια ἐλέγχου τῶν μοναστικῶν ἰδρυμάτων τῆς περιοχῆς Σταγῶν, ὑπαγόμενα ἐκείνη τὴν ἐποχὴ στὸ Μετέωρο, ἐνῶ ἀρχικὰ ἡ Σκήτη εἶχε τὸ προβάδισμα. Τονίζουν ιδιαίτερα τὴν παράδοση περὶ τοῦ «Πατρός» τῶν Μετεωριτῶν, ὡς στοιχεῖο δικῆς τῶν ὑπεροχῆς ποὺ διοικοῦντο ἀπὸ ἡγούμενο. Στὴν οὐσία δηλαδὴ ψάχνουν πῶς ἓνα ἐκκλησιαστικὸ κέντρο ἀντικαταστάθηκε ἀπὸ ἄλλο, ἀποτέλεσμα ἱστορικῶν ἐξελίξεων. Σημασία ὅμως ἔχει ὅτι προέβησαν σὲ μία ἐρευνητικὴ προσπάθεια στὸ πλαίσιο τοῦ ἐφικτοῦ, ποὺ ἔγινε βεβαίως γιὰ πρακτικὸ σκοπὸ, μὲ ἐπιλεκτικὴ συλλογὴ ἀπὸ τεκμήρια ὅπως δηλώνουν ἐξαρχῆς: 1. ἔγγραφα, 2. σημειώματα κωδίκων - ἱστοριῶν ναῶν, εἰκόνων, 3. μαρτυρίες¹³.

Ὁ πρωτεύων στόχος τῆς παράθεσης τεκμηρίων ποὺ προσπορίζονται εἶναι ὁ σχηματισμὸς ἐνὸς καταλόγου τῶν ἡγουμένων τῆς Δουπιάνης, τὴν ὁποία θεωροῦν ὅτι ἦταν συνεχῶς «Πρωτᾶτον» τῆς Σκήτης¹⁴. Ἔτσι, μὲ αὐτὸν τὸν τρόπο, τῆ

11. RIGO 1999, 23-37, 122, σχ. 1-3 (ἀρχή): «Προκαθεζομένης τῆς ἐμῆς ταπεινότητος καὶ τῶν τιμωτάτων αὐτῆς κληρικῶν, ἐξητήθη λόγος... παρὰ τῶν... ἱερομονάχων καὶ μοναχῶν τῶν ἐν τῇ σκῆτι ἡμῶν εὐρισκομένων... τὰ περὶ τῆς σκήτεως ἡμῶν ὅθεν δὴ ἤρξατο καὶ πῶς διῆξε καὶ ποίας καταστάσεως ἔτυχε».

12. RIGO 1999, 126, σχ. 45-47.

13. RIGO 1999, 122, σχ. 11-16: «Καὶ δὴ ἀναπτύξαντες καὶ τὰ βασιλογραφεῖα ἡμῶν, συνδοκὰ τε καὶ ἀρχιερατικὰ πολλὰ τε ὄντα καὶ ἀξιόλογα, ἀλλὰ δὴ καὶ τὰ ἐν κωνδίκοις ἡμῶν σημειώματα καὶ τὰ ἐν ἱστορίαις ἐκκλησιῶν καὶ ταῖς ἀγίαις εἰκόσιν, ἅμα δὲ καὶ τὰς ἀπὸ τῶν τιμίων γερόντων ἀξιοπίστους μαρτυρίας...».

14. RIGO 1999, 124, σχ. 19-23: «ὁ δὲ ναὸς τῆς ὑπεραγίας Θεοτόκου τῆς καὶ Δουπιάνου, εἰς κεφαλὴν τῆς σκήτεως Σταγῶν προετίμητο, ὡς πρωτᾶτον ὄν, ἔχον τὰ περὶ αὐτῆς μονύδρια...».

διοικητική διαδοχή τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ προϊσταμένου τους, σκοπεύουν νὰ φτάσουν πίσω στήν ἴδρυση τῆς Σκήτης καί στόν ἐπαναπροσδιορισμό τοῦ νομικοῦ καθεστώτος καί τοῦ ἐξ αὐτοῦ ἀπορρέοντος δικαιώματός των ἐπὶ τοῦ χώρου ὡς ἐπιγόνων τῆς πάλαι ποτὲ κυρίαρχης Σκήτης Σταγῶν. Ἀναφέρονται οἱ ἐξῆς ἠγούμενοι ἢ Πρῶτοι τῆς Σκήτης Σταγῶν¹⁵:

1) *Νεῖλος* (1362-1372+): Τοῦ ἀποδίδουν ὡς ἰδιοκτησία του τέσσερα μοναστήρια, χωρὶς νὰ τὰ κατονομάζουν, ἀπὸ τὰ ὁποῖα ἰσχυρίζονται ὅτι ἀποτύπωσαν τὶς κτητορικὲς ἐπιγραφές: «*Γράψας οὕτως μετὰ τὴν κρίσιν καὶ ἀπαρτισμὸν τῶν θείων ναῶν τὸ ἔτος τῆς ἱστορίας*»¹⁶. Πλὴν ὁμως ὡς δεῖγμα τοῦ ἔργου του παραπέμπουν μόνον σὲ παραλλαγή τῆς κτητορικῆς ἐπιγραφῆς τῆς μονῆς Ἀναλήψεως (Ἑυαπαντῆς) τοῦ ἔτους *ζωσε* (1366/67)¹⁷, πού εἶναι δημοσιευμένη¹⁸. Ἐδῶ κατοχυρώνουν τὸν τίτλο τοῦ Νεῖλου: «*Πρῶτος τῆς Σκήτους καὶ καθηγούμενος τῆς μονῆς Δουπιάνου*», γεγονός πού ἐπιβεβαιώνεται ἤδη καί σὲ μερικὰ ἔγγραφα (1362-1372)¹⁹. Καί οἱ τέσσερις μονὲς καλύπτονται μὲ μία παρατιθέμενη ἐπιγραφή, ὁπότε ἐξηγεῖται γιατί παραλείπεται ἡ ἔκφραση *ὁ πάνσεπτος καὶ θεῖος ναὸς τῆς Ἀναλήψεως τοῦ Κυρίου καὶ Θεοῦ καὶ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ*, πού περιέχεται ἕως σήμερα στήν ἐπιγραφή τῆς μονῆς Ἑυαπαντῆς.

2) *Νεόφυτος* (πρὸ 1381-1388+): Τὸ ὄνομά του καταχωρίζεται στὸ συνοδικὸ γράμμα τοῦ Νοεμβρίου 1381 τῆς Μονῆς Μεγάλων Πυλῶν (Πόρτας), τὸ ὁποῖο

15. RIGO 1999, 124-126.

16. RIGO 1999, 124, στχ. 27-28.

17. RIGO 1999, 124, στχ. 28-35: «*Ἀνηγέρθη ἐν βάθρων θεμελίωσι καὶ ἀνιστορήθη² διὰ συνδρομῆς, κόπου³ καὶ ἐξόδου παρὰ τοῦ τιμωτάτου ἐν ἱερομονάχοις κυρ Νεῖλου⁵ καὶ καθηγούμενου τῆς σεβασμίας καὶ ἱερᾶς⁶ μονῆς τῆς ὑπεραγίας Θεοτόκου τῆς Δουπιάνης⁷ καὶ πρώτου τῆς σκήτους βασιλεύοντος δὲ τοῦ εὐσεβεστάτου καὶ πανευτυχεστάτου δεσπότη⁸ ἡμῶν⁹ κυρ Συμεῶν τοῦ Παλαιολόγου¹⁰ τοῦ Οὐρσει ἐν Τροίκῃ, ἐπισκοπεύοντος δὲ τοῦ θεοφιλεστάτου ἐπισκόπου¹¹ ἡμῶν κυρ¹² Βησσαρίωνος¹³ Σταγῶν⁴. ἐπὶ¹⁵ ἔτους ζωσε*». Γὰ τὴν Ἑυαπαντῆ βλ. KODER, HILD 1974, 174.

18. ΒΕΗΣ 1909, 557-626, 569. Οἱ διαφορὲς τῆς ἐπιγραφῆς μὲ τὸ κείμενο τοῦ «*Συγγράματος*» συνίστανται στὰ ἐξῆς [cod. P = Petropolitanus, ἐπιγραφή = E]: 1. *θεμελίωσι* add. P. 2. *post ἀνιστορήθη: ὁ πάνσεπτος καὶ θεῖος ναὸς τῆς Ἀναλήψεως τοῦ Κυρίου καὶ Θεοῦ καὶ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ* om. P. 3. *post συνδρομῆς: κόπου* add. P. 4. *post ἐξόδου: παρὰ* add. P. 5. *post Νεῖλου: καὶ πρώτου τῆς σκήτους Σταγῶν* E. 6. *post σεβασμίας: καὶ ἱερᾶς* add. P. 7. *Δουπιάνου* E. 8. *post εὐσεβεστάτου: καὶ πανευτυχεστάτου δεσπότη* add. P. 9. *ἡμῶν: βασιλέως* om. P. 10. *post Παλαιολόγου: καὶ αὐτοκράτορ Ῥωμαίων Σεργίας καὶ Ῥωμανίας* om. P. 11. *θεοφιλεστάτου ἐπισκόπου: παναγιωτάτου δεσπότη* E. 12. *ante Βησσαρίωνος: κυρ* add. P. 13. *Βησσαρίωνος: Βησσαρίου:* E. 14. *post Βησσαρίωνος: Σταγῶν* add. P. 15. *ἐπὶ* add. P.

19. Βλ. σχετικὰ ΒΕΗΣ 1911, 9-10, στχ. 1-2 (τοῦ 1372), 11, στχ. 1-2 (τοῦ 1372), 15, στχ. 11-12, 18, στχ. 30 (τοῦ 1363), 36, στχ. 2 (τοῦ 1392/93). ΣΟΦΙΑΝΟΣ 2008a, 23 κ.έ.

σφίζεται μέχρι και σήμερα στην παρακείμενη μονή Δουσίκου, όπου προφανώς τὸ ἐνετόπισε κάποιος ἀπὸ τοὺς συντάκτες. Ἐδῶ ὁ Νεόφυτος φέρεται ὡς Πρῶτος τῆς Σκήτεως Σταγῶν καὶ ἡγούμενος Δουπιάνης²⁰. Τὸν θεωροῦν ὡς διάδοχο τοῦ Νείλου, ἐνῶ στὸ ἔγγραφο ἀμέσως μετὰ ἀπὸ τὸν Νεόφυτο, ὑπογράφει ὁ ἐκπρόσωπος τοῦ Μετεώρου ὡς «Πατήρ» καὶ ὄχι ὡς ἡγούμενος²¹.

3) *Νήφων* (ἀρχὲς δεκαετίας 1390;): Ὁ τρίτος Πρῶτος, ἦταν διάδοχος τοῦ Νεοφύτου, πλὴν ὁμῶς δὲν παραπέμπουν σὲ κάποιο τεκμήριο, ὁπότε προέρχεται ἀπὸ προφορική παράδοση.

4) *Σεραπίων*: γίνεται γνωστὸς ἀπὸ ἐπιγραφή φορητῆς εἰκόνας: «*Δέησις τοῦ δούλου τοῦ Θεοῦ Σεραπίωνος μοναχοῦ τοῦ τέκτονος καὶ καθηγουμένου μονῆς τοῦ Παντοκράτορος Χριστοῦ ... ἔτους, ς' λδ' »*²² (=1425/26)]. Ἡ μονή Παντοκράτορος, πού ἐδῶ φέρεται ξεχωριστή, θὰ γίνεῖ λόγος ὅτι ταυτίζεται μὲ τὴ μονή Δουπιάνης. Ἦταν τὸ κελλὶ τοῦ ἡγουμένου τῆς στὸν ὑπερκείμενο βράχο. Δὲν ἀποκαλεῖται Πρῶτος.

5) *Ἀκάκιος*: Μετὰ ἀπὸ ἓνα χρονικὸ ἄλμα, κάπου στὰ 1500, οἱ σύγχρονοι «γέροντες» τῆς Δουπιάνης, ὁ ἱεροδιάκονος Κυπριανὸς καὶ ὁ ἱερομόναχος Ἄνθιμος, διατηροῦσαν στὴ μνήμη τους ἐν ζωῇ ἓναν παλαιὸ ἡγούμενο μὲ αὐτὸ τὸ ὄνομα²³.

Τὸ ἀποτέλεσμα εἶναι πενιχρό, ἐπειδὴ οὐσιαστικὰ οἱ συντάκτες μόνον δύο Πρῶτους ἐνετόπισαν σὲ τεκμήρια πού παραθέτουν: 1. Ἐγγραφα (βασιλογραφεῖα, συνοδικὰ, ἀρχιερατικὰ κ.τ.λ.): *ἔγγραφο 1381*. 2. Σημειώματα (κωδίκων, τοιχογραφιῶν): *κτητορική ἐπιγραφή ἔτους 1366/67*. Σημειώματα εἰκόνων): *ἐπιγραφή εἰκόνας Σεραπίωνος ἔτους 1425/26*. 3. Μαρτυρίες (γερόντων): *παραδόσεις γιὰ τοὺς Πρῶτους Νήφωνα καὶ Ἀκάκιο*.

20. ΣΟΦΙΑΝΟΣ 1990b, 29, σχ. 83-85, πιν. Γ': «*ὁ ἐν ἱερομονάχοις ἐλάχιστος Νεόφυτος, ὁ καὶ πρῶτος τῆς Σκήτεως Σταγῶν καὶ ἡγούμενος τῆς Δουπιάνου*». Ἀναφέρεται μὲ αὐτὸ τὸ ἀξίωμα σὲ δύο ἔγγραφα τοῦ 1388, βλ. ΒΕΗΣ 1911, 25, σχ. 6: «*καὶ τοῦ τιμιωτάτου ἐν ἱερομονάχοις καὶ Πρῶτου τῆς σκήτεως κὺρ Νεοφύτου*»· 29, σχ. 30: «*ὁ ἐν ἱερομονάχοις ἐλάχιστος Νεόφυτος καὶ Πρῶτος τῆς Σκήτεως*».

21. ΣΟΦΙΑΝΟΣ 1990b, 29, σχ. 86: «*Μακάριος ἱερομόναχος καὶ πνευματικὸς πατήρ τοῦ Μετεώρου*».

22. RIGO 1999, 126-127, σχ. 53-57.

23. RIGO 1999, 126, σχ. 47-53: Ὁ Ἀκάκιος γύριζε μὲ τὴ βακτηρία του σὲ ὅλα τὰ μονύδρια (ποῖα δὲν καταγράφει, ἀλλὰ ἐννοεῖ τὰ σπήλαια τῆς περιοχῆς, στὰ ὁποῖα εἶχε ἐπιστασία, σύμφωνα μὲ τὸ Πρόσταγμα τοῦ Συμεῶν τοῦ 1362, βλ. ΒΕΗΣ 1911, 89, σχ. 2, 91, σχ. 15-17, 94, σχ. 35-37), «*διέπων καὶ διατάσων τοῦ τε Μετεώρου καὶ ὅλης τῆς Σκήτεως*».

Δέν υπήρχε, όπως φαίνεται, αρχείο στη Σκήτη Σταγών, αλλά αυτοί δημιουργούν αρχείο με επιλεκτική έρευνα σε έντεχνη, γραπτή και προφορική παράδοση. Όποτε μεγαλοποιούν τα δεδομένα, για να μεγιστοποιηθούν τα επιχειρήματά τους. Ίσχυρίζονται ότι έρευνήσαν πολύ ιστορικό υλικό, αλλά παραπέμπουν σε ελάχιστα τεκμήρια, χωρίς αυτό να σημαίνει ότι δεν ξέρουν περισσότερα. Άπλως παραπέμπουν σε λίγα αντιπροσωπευτικά για να εξασφαλίσουν ένα ηθικό περισσότερο δικαίωμα. Άλλωστε μία γνωμάτευση είναι το όλο κείμενο. Το ίδιο ισχύει με τη μοναδική επιγραφή που καλύπτει και τα τέσσερα μοναστήρια του Νείλου. Δεν είναι δυνατόν να κτίστηκαν όλα σε μία χρονιά. Όμως μπορεί να υπήρχε μία δεύτερη (βλ. παρακάτω).

Κάνουν ακόμη ένα άλμα ταυτίζοντας τον ήγούμενο της μονής Δουπιάνης, που είναι παλαιότερο ίδρυμα (terminus post quem 1336 ή έστω 12^ο αι.), με τον Πρώτο της Σκήτης (1362 κ.έ.). Όποτε δεν διακρίνουν την πρό της ίδρύσεως της Σκήτης Σταγών (1362) ιστορία της μονής Δουπιάνης. Ο τελευταίος ήγούμενος αυτής, αλλά όχι Πρώτος, ήταν ο Μακάριος, ο οποίος παραιτήθηκε, προφανώς όταν έγινε η Σκήτη, και έφυγε στην πλησιόχωρη μονή Χρυσίνου²⁴. Η παρουσία του μαρτυρείται και σε έγγραφο για γη που δίδεται στο Μετέωρο²⁵.

Η Σκήτη Σταγών διοικούμενη από Πρώτο²⁶ είναι μία έννοια νεότερη και ευρύτερη από την παλαιά και μικρή (ένοριακή, επισκοπική) μονή Δουπιάνης, ή όποια στο Πρόσταγμα του Συμεών (1362) επέπτενε ως μοναχούς μόνον όσους ζούσαν στα γύρω σπήλαια²⁷. Από αυτά ξεχώριζε μόνον ο Στύλος με το σπήλαιο, περιέχον ναό των Ταξιαρχών, όπου εγκαταστάθηκε αρχικά ο όσιος Άθανάσιος με τον γέροντά του Γρηγόριο²⁸. Το Μετέωρο (όπως και η Άγια Τριάδα, δες στη συνέχεια) λειτουργεί ξεχωριστά και αυτόνομα στο Πρόσταγμα: δεν εξαρτάται από τον Πρώτο. Ύπαγόταν με υπόθήκη του ιδρυτή της ως προς την πνευματική έφορεία στη σταυροπηγιακή μονή Άγίου Νικολάου Τρι-

24. Πάτρια Ύψηλωτέρας, βλ. ΒΕΗΣ 1909, 274-275.

25. ΒΕΗΣ 1911, 88, σπχ. 31-33: «ό έν ίερομονάχοις Μακάριος αρχιμανδρίτης και καθηγούμενος της ... μονής ... Θεοτόκου ... Δουπιάνεως...». Στο ίδιο έγγραφο (σπχ. 28-29) υπογράφει ο Νείλος ως Δικαίος της Έπισκοπής.

26. Ο τίτλος Πρώτος άναφέρεται πρώτη φορά στο έγγραφο του 1362, βλ. ΒΕΗΣ 1911, σ. 93, σπχ. 26-27. 95, σπχ. 41: «του ... νυν πρώτου της σκήτεως ... κύρ Νείλου». Βλ. και έγγραφο του Άγίου Δημητρίου (1363), στο ΒΕΗΣ 1911, 18, σπχ. 30, και άνανέωνεται πάλι το 1372 από τον διάδοχο του Συμεών Ίωάννη Ούρεση, βλ. ΒΕΗΣ 1911, σ. 10, σπχ. 2, 8-9, σ. 11, σπχ. 2, σ. 13, σπχ. 13].

27. ΒΕΗΣ 1911, 89, σπχ. 2-3.

28. ΒΕΗΣ 1911, σ. 91, σπχ. 11-12. Βλ. και Βίος Άθανασίου, κεφ. 17. Σοφιανός 1990, 138.

κάλων, ἡ ὁποία πιθανότατα ταυτίζεται με τὸν μεσοβυζαντινὸ ναὸ ποῦ ἀνεσκάφη δίπλα στὸν ὁμώνυμο σήμερα καθεδρικό ναὸ τῆς πόλεως²⁹.

Ὁ ὄρος «Σκήτη τοῦ Μετεώρου» ἀναφέρεται γιὰ πρώτη φορὰ ἀπὸ τὸν μητροπολίτη Λαρίσης Ἰωάσαφ περὶ τὸ 1401/2³⁰. Δὲν εἶναι νομικὸς ὄρος, ἀλλὰ ἐκφράζει μίαν ἐξελιγμένη κατάσταση σὲ σχέση με σαράντα χρόνια πιὸ πρὶν, ἕνα εὐρύτερο σύνολο μονυδρίων, ὑπαγόμενα στὸ Μετέωρο, δηλαδή κελλιὰ καὶ μετόχια διαφόρων κητόρων. Ἐνδεικτικὸ τοῦ ἱκανοῦ ἀριθμοῦ τῶν εἶναι ὅτι εἶχε συγκροτηθεῖ βρέβιο με κατάλογο κτηματικῶν δωρεῶν³¹. Ὁ ὄρος «Σκήτη Μετεώρου» μεταφέρεται καὶ στὴν τουρκοκρατία³².

Ἀπὸ μετεωρίτικα ἔγγραφα φαίνεται ὅτι οἱ μοναχοὶ ἐλάμβαναν τὴ γῆ τοῦ κελλίου τῶν ἀπὸ τὸν τοπικὸ πολιτικὸ ἄρχοντα, ἐκπρόσωπο τοῦ ἐκάστοτε κρατικοῦ μορφώματος ποῦ ἤλεγχε τὴν περιοχὴ, καὶ εἶχαν ἄδεια λειτουργίας ἀπὸ τὴν Ἐπισκοπὴ με ὑποχρέωση νὰ τῆς ἀποδίδουν, ὅπως ἴσχυε γενικῶς, λίγο κερὶ ἐτησίως³³. Ἀπὸ κεῖ καὶ πέρα εἶχαν δικαίωμα νὰ κληροδοτήσουν τὸ κελλὶ καὶ τὰ κτήματά του ὅπου ἤθελαν, δὲν ἦταν ὑποχρεωτικὸ νὰ ἀποδοθοῦν στὴν Ἐπισκοπὴ. Ἔτσι, τὰ ἐπόμενα χρόνια ἀρκετοὶ μοναχοί, δύο-τρία πρόσωπα μαζί ἢ συνοδείες εἶχαν ἔλθει στὰ Μετέωρα ἀπὸ τὸ Ἅγιον Ὄρος ἢ τὶς γύρω περιοχές, ἀλλὰ εἶχαν πνευματικὴ ἐξάρτηση ἀπὸ τὸν ὄσιο Ἀθανάσιο: Τέτοιες ἦταν ἡδη ἀπὸ τὴν πρώιμη περίοδο: 1) Ἁγία Τριάδα (ὅπου ἡ παράδοση θέλει ἰδρυτὴ τῆς κάποιον Δομέτιο) ποῦ ἀναφέρεται στὸ Πρόσταγμα τοῦ Συμεὼν τὸ 1362 μαζί με τὸ Μετέωρο³⁴. 2) Κελλὶ τοῦ Ἁγίου Γεωργίου στὴν περιοχὴ τοῦ Στύλου, τὸ ὁποῖο οἱ

29. ΣΤ. ΓΟΥΛΟΥΛΗΣ, «Ἔστω δὲ καὶ μετὰ γνώμης τοῦ ἡγουμένου τοῦ Ἁγίου Νικολάου». Ἡ διορατικότητα τοῦ ὁσίου Ἀθανασίου στὴν ἰδρυση καὶ ὀργάνωση τοῦ Μετεώρου», *Τρικαλινὰ* 14 (1994), 193-202, 195. Πρὸβλ. ΣΟΦΙΑΝΟΣ 1990a, 149-150 (κεφ. 38).

30. Βλ. ὁ.π., ὑποσημ. 8.

31. ΒΕΗΣ 1911, 44, σχ. 23: «ἐγράφη ἐν τῷ βρεβίῳ τῆς μονῆς».

32. Αναφέρεται καὶ τὸ 1541 ἀπὸ τὸν Νεόφυτο Λαρίσης, βλ. ΔΙΟΝΥΣΙΟΣ ΖΑΚΥΘΗΝΟΣ, «Ἀνέκδοτα πατριαρχικά καὶ ἐκκλησιαστικά γράμματα περὶ τῶν μονῶν τῶν Μετεώρων», *Ἑλληνικά* 10 (1937/39), 281-306, 288, σχ. 5-6: «ἐν τῇ τούτων μονῇ τὰ περικύκλω αὐτῆς κελλιὰ μετὰ πάσης τῆς σκήτεως».

33. 1) Ἡ μονὴ Ἁγίου Δημητρίου προσφέρει στὴ Δουπιάνη, βλ. ΒΕΗΣ 1911, 17, σχ. 25-27. 2) Κελλὶ Θεοτόκου εἰς τὸ Πηγάδιον στὸν Στύλο, βλ. ΒΕΗΣ 1911, 25, σχ. 10. 3) Μετέωρο (μ. Πέτρας) στὴν Ἐπισκοπὴ, βλ. ΒΕΗΣ 1911, 28, σχ. 20-21. 4) Ἅγιος Δημήτριος στὴ Δουπιάνη, βλ. ΒΕΗΣ 1911, 35, σχ. 36-37. 5) Μετέωρο στὴν Ἐπισκοπὴ, βλ. ΒΕΗΣ 1911, 39, σχ. 9-11. 6) Μετέωρο στὴν Ἐπισκοπὴ (;), βλ. ΒΕΗΣ 1911, 11-12. 7) Σπήλαια Σταγῶν στὴν Ἐπισκοπὴ, βλ. ΒΕΗΣ 1911, 10-11: «ἐκτελεῖν δὲ μόνον τῇ ἀγνωπῆτῃ ἐπισκοπῇ Σταγῶν τὸ κατὰ συνήθειαν ἐτήσιον τέλος». 8) Στύλος στὴ Δουπιάνη, βλ. ΒΕΗΣ 1911, ὁ.π., 97, σχ. 12-13.

34. ΒΕΗΣ 1911, 94-95, σχ. 39-44.

ίδρυτές του τὸ χάρισαν στὸ Μετέωρο [δεκαετία 1360] καὶ πιθανὸν ταυτίζεται μὲ τὸ κελλὶ Ἁγίου Γεώργιος Μανδηλαῆς. Ὁ ἐπικεφαλῆς ἀνόνημος μοναχὸς τὸ παρέλαβε ἀπὸ τὸν πνευματικὸ του ὄσιο Ἀθανάσιο³⁵. 3) Σπήλαιο τῆς Θεοτόκου εἰς τὸ Πηγάδιον, δίπλα στοὺς Σταγούς πὺν κατεῖχε ὁ ἡγούμενος τῆς Μονῆς Δουπιάνης Μακάριος καί, ὅταν παρέδωσε στὸν Νεῖλο ὡς Πρῶτο, ἔφυγε στὴ μονὴ Χρυσίνου (πρὸ τοῦ 1362)³⁶. 4) Μονὴ τῆς Πέτρας πὺν ἐπίσης οἱ τρεῖς ἰδρυτές τῆς παρέλαβαν ἀπὸ τὸν Ἀθανάσιο (βλ. σημ. 60).

Πιὸ χαρακτηριστικὴ περίπτωση ὅμως εἶναι ὁ ἴδιος ὁ Νεῖλος, ἀπὸ τὸ 1362 κ.έ. Πρῶτος Σκήτης Σταγῶν, ἀλλὰ πιὸ πρὶν κληρικὸς (Δικαῖος) τῆς Ἐπισκοπῆς³⁷. [ΕΙΚ. 1] Ὅπως θὰ δοῦμε, προσέφερε ὅλες τὶς ἰδιοκτησίεις του στὸ Μετέωρο. Σύμφωνα μὲ τὸ *Σύγγραμμα Ἱστορικὸν* ἔκτισε τέσσερα μονύδρια, μὴ ἀναφερόμενα. Κατὰ τὸν Δημ. Σοφιανὸ³⁸ εἶναι τὰ ἐξῆς:

1) *Σπήλαιο τοῦ Κυρίλλου στὴ Μήκμη*. Τὸ κατεῖχε «ἀπὸ γονικότητος» καὶ ἡ κυριότητά του ἀναγνωρίζεται στὸ πρόσωπο τοῦ Νεῖλου καὶ ἀπὸ τὸν βασιλέα Συμεὼν καὶ ἀπὸ τὸν διάδοχό του Ἰωάννη Οὔρεση³⁹.

Τὰ δύο ἐπόμενα ἀποτελοῦν τὸ κατεξοχὴν ἔργο τοῦ Νεῖλου: ἡ Μονὴ Ἁγίου Δημητρίου καὶ ἡ Μονὴ Ἀναλήψεως/Παντοκράτορος (Ἐπαπαντῆς), πὺν εἶναι πλησιόχωρα, ὅπως ἀναφέρει ὁ Λαρίσης Ἰωάσαφ (1392/93) σὲ ἔγγραφο πὺν ἐπικυρώνει τὴ διαθήκη τοῦ Νεῖλου, ὅπου τὰ κληροδοτεῖ στὸ Μετέωρο⁴⁰.

35. ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ ΣΟΦΙΑΝΟΣ, «Ἀνέκδοτο γράμμα ἀδήλου Μετεωρίτη μοναχοῦ, πνευματικοῦ τέκνου τοῦ ὁσίου Ἀθανασίου τοῦ Μετεωρίτη, πρὸς μητροπολίτη ἢ ἐπίσκοπο (Λαρίσης, Σταγῶν;) γιὰ μετεωρίτικο κελλὶ καὶ γιὰ ἄφεση τῶν ἁμαρτιῶν του. Ἀχρονολόγητο (ca. 1340-1350)», *Τρικαλινὰ* 28 (2008), 17-24.

36. ΒΕΗΣ 1911, 24-27. Γιὰ τὸν Μακάριο βλ. καὶ πιὸ πάνω ὑποσημ. 25.

37. βλ. ΒΕΗΣ 1911, 88, στχ. 28-29.

38. ΔΗΜ. ΣΟΦΙΑΝΟΣ, «Ἐξακόσια χρόνια ὀργανωμένης μοναστικῆς παρουσίας στὰ Μετέωρα. Ἱστορικὴ τεκμηρίωση», *Τρικαλινὰ* 11 (1991), 101-134, 111-112.

39. ΒΕΗΣ 1911, 95-96, στχ. 44-47 (1362). Πρὸβλ. καὶ ΒΕΗΣ 1911, 9-11 (1372). Πρὸβλ. Ἀρχιμ. ΑΛΕΞΙΟΣ Α. ΜΠΟΥΡΑΗΣ, *Ἡ Ἱερά μονὴ Παναγίας τῆς Μήκμης. Τὸ μοναστήρι τῆς Παλαιοπαναγιάς Βλαχάβας*, Ἀθήνα 2009. ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ ΣΟΦΙΑΝΟΣ, Δύο προστάγματα εὐεργετικά τοῦ Ἰωάννη Οὔρεση Παλαιολόγου, βασιλέως Θεσσαλίας, πρὸς τὸν ἱερομόναχο Νεῖλο, πρῶτο τῆς Σκήτης τῶν Σταγῶν... *Τρικαλινὰ* 27 (2007), 7-34, 21-22.

40. ΒΕΗΣ 1911, 36-38, στχ. 3: «μονύδριον... τὸ ὄν καὶ διακείμενον πλησίον τῆς Δουπιάνου, τοῦ Κυρίου καὶ Θεοῦ καὶ Σωτῆρος Ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ τοῦ Παντοκράτορος καὶ τοῦ μυροβλύτου καὶ θαυματουργοῦ Δημητρίου, τοῦ ὑποκάτωθεν τῆς τοιαύτης σεβασμίας μονῆς»· στχ. 6: «τὸ μονύδριον τοῦ Παντοκράτορος»· στχ. 12: «τὸ μονύδριον ὅπερ εἶασεν ὁ πρῶτος ἐκεῖνος ὁ κύριος Νεῖλος τοῦ Παντοκράτορος».

2) *Μονή αγίου Δημητρίου*. Ήταν η παλαιότερη: [EIK. 2]: 'Ο Νείλος διατηρούσε την κυριότητα, αλλά την επικαρπία έδωσε πρώτα στον παπα-Καλλίνικο, ο οποίος αργότερα διετέλεσε κι αυτός κληρικός (ιερομόναχος) τής επισκοπής Σταγών⁴¹. Σε έγγραφο παραχωρήσεως γης στο Μετέωρο (μέσα 14^{ου} αϊ.) φέρεται με τὸ ἐπώνυμο Βρυζός⁴². Τὸ μέρος ὅπου κτίσθηκαν πρώτα οἱ ἐγκαταστάσεις ἦταν «εἰς σπήλαιον εἰς τὴν πέτραν τῆς Δουπιάνης εἰς τὸ καταβόρειον μέρος ἐκάθησε δὲ μετὰ γνώμης ἡμετέρας καὶ συνεργείας χρεῶν τινων»⁴³. Τὸ κελλὶ τὸ ἔδωσε αργότερα σὸν κὺρ Ἰγνάτιο, τὸν πνευματικὸ ἀκόλουθο τοῦ ὁσίου Ἀθανασίου μὲ πέντε μαθητές (Βίος, κεφ. 32)⁴⁴, πρὶν ἀπὸ τὸ 1362 πού ὁ Νείλος ἔγινε Πρῶτος, σὲ διάστημα ἀπουσίας τοῦ Καλλινίκου (Πιθανὸν τὸν εἶχε ἀκολουθήσει στὴν ἐπισκοπὴ Σταγῶν). Μετὰ ἀπὸ αὐτὸ τὸ γεγονός οἱ μοναχοὶ τοῦ Ἰγνατίου ἀνήγειραν ναὸ τοῦ ἀγίου Δημητρίου καὶ ζήτησαν καὶ πήραν κτήματα: «μερικὴν γῆν τὴν οὖσαν ἔμπροστε<ν> τοῦ κελλίου αὐτῶν» πού συνόρευε μὲ τὴν περιοχὴ τοῦ Μετεώρου, ὅποτε ὁ Νείλος ὡς Πρῶτος καὶ κληρικοὶ τῆς ἐπισκοπῆς χῶρισαν τὰ σύνορα. Ἡ περιοχὴ αὐτὴ ἦταν κοντὰ στὴ μονὴ Δουπιάνης, πρὸς τὴν ὁποία δινόταν ἐτήσιος φόρος δύο λίτρα κερί⁴⁵. Σε ἄλλο ἐγγραφο, τὴ διαθήκη (ἀχρονολόγητη) τοῦ ἱερομόναχου Νεοφύτου -ὅπως θὰ δοῦμε μπορεῖ νὰ εἶναι τὸ ἴδιο πρόσωπο μὲ τὸν Νείλο κατέχοντας τὰ ἴδια μονύδρια- ἀναφέρει ὁ ἴδιος «ἀνήγειρα ἐκ βάθρων τὸν τε περικαλῆ ναόν, τὸν ἐν τὸ σπήλαιον, ὃν καὶ παρέδωκα ἀνδρὶ θεοφιλεῖ Ἰγνατίῳ τῷ ἱερομονάχῳ». Δὲν ἀναφέρει τὸ ὄνομα τοῦ μονυδρίου, ἀλλὰ στὴ συνέχεια ἐξιστορεῖ τὰ τῆς ιδρύσεως τοῦ μονυδρίου τοῦ Παντοκράτορος-Αναλήψεως. Ὅποτε ἀναφέρεται σὸν Ἅγιο Δημήτριο.

3) *Μονὴ Ἀναλήψεως*: [EIK. 3] Ἀφοῦ ιδρύθηκε ἡ μονὴ Ἁγίου Δημητρίου, λέγει στὴ διαθήκη του πάλι ὁ ἱερομόναχος Νεόφυτος, «ἐάσας τὸ σπήλαιον ὡς ἐλθὼν εἰς τὸ τῆς Δουπιάνου μέρος καὶ ἀναβὰς ἐν τῷ παρ' αὐτῆ ἀνωθεν λίθῳ, ἠβουλήθην οἰκοδομήσας ἕτερον κελλίον» μὲ κόπους καὶ ἔξοδα δικὰ του, χωρὶς βοήθεια ἄρχοντα ἢ ἐπισκόπου «ἀλλ' οἰκείαις χερσὶν καὶ ἐξ ἰδίων ἀναλωμάτων ἀνήγειρα ἐκ βάθρων τὸν θεῖον ναὸν τοῦ Παντοκράτορος, ἐθέσπισα δὲ καὶ σύ-

41. ΒΕΗΣ 1911, 13-18, σχ. 1, 6-7, 10.

42. ΒΕΗΣ 1911, 88, σχ. 30: «ὁ ἐν ἱερομονάχοις ἐλάχιστος Καλλίνικος οὐτω<ς> ἐπίκλη<ν> ὁ Βρυζός υπέγραψε». [Στὸν σχ. 28-29 ὑπογράφει ὁ Νείλος ὡς Δικαίος] Τὸ κτῆμα αὐτὸ μπορεῖ νὰ ταυτίζεται μὲ τὸ «τοπίον» πού δόθηκε στο Μετέωρο (Βίος ὁσίου Ἀθανασίου (κέφ. 28), βλ. ΓΟΥΛΟΥΛΗΣ 2011, 257.

43. ΒΕΗΣ 1911, 13-14, σχ. 1-3.

44. ΣΟΦΙΑΝΟΣ 1990a, 147.

45. ΒΕΗΣ 1911, 13 κ.έ., 15-17 (=Σιγγιλῶδες γράμμα Νείλου Πρώτου...).

ναξιν έορτῆς γενέσθαι έν τῇ ένδόξω Ἀναλήψει τοῦ Κυρίου καί Θεοῦ καί Σωτήρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ. Εἶτα συνέστησα τὰς οἰκίας ἄς ὀρῶσιν οἱ παρόντες...». Ἡ μονή τοῦ Παντοκράτορος γιά νά έορτάζει στήν Ἀνάληψη σημαίνει ὅτι ταυτίζεται μέ τή γνωστή μονή Ὑπαπαντῆς, ὅπως δηλώνεται στήν προαναφερθεῖσα κτητορική έπιγραφή τοῦ 1367 ὅτι ὁ ναός ἦταν ἀφιερωμένος στήν Ἀνάληψη.

Ὡστόσο μία δεύτερη έπιγραφή στήν ἴδια μονή δείχνει ὅτι τήν ἔκτισε, ὅπως ἔκανε καί μέ τόν Ἅγιο Δημήτριο, σέ συνεργασία μέ ἄλλον μοναχό, τόν κϋρ Κωνσταντῖνο ἢ μοναχό Κυπριανό, πού συνέβαλε στά ἔξοδα τουλάχιστον τῶν τοιχογραφιῶν⁴⁶. Ὁ τίτλος κϋρ ὑποδεικνύει κάποιο έπίσημο πρόσωπο. Ἐπομένως διαπιστώνεται κι ἐδῶ ὅτι ὁ Νεῖλος συνεργαζόταν μέ ἄλλους ιερομονάχους, ὅπως τόν Καλλίνικο Βρυζό καί τόν Ἰγνάτιο. Δέν ἦταν παρῶν στά παραπάνω μονύδρια, λόγω ὑποχρεώσεων στήν έπισκοπή (ὡς Δικαῖος) καί μετά στή σκῆτη Σταγῶν.

4) *Μονή Παντοκράτορος*: Σήμερα φέρεται μέ αὐτό τὸ ὄνομα ἐρειπιώνας ἐπάνω στὸν βράχο τῆς Δουπιάνης, ἀλλὰ ἐδῶ δέν βρέθηκε ναός⁴⁷ [EIK. 4]. Στὴ μεταβυζαντινὴ ἐποχὴ ἀναφέρεται ὡς μονή, ὅπου καί θὰ ἦταν ἡγούμενος ὁ μοναχὸς Σεραπίων πού ἀφιέρωσε τὴν εἰκόνα τοῦ 1425/26. Ἐδῶ θὰ πρέπει νά διέμενε ὁ Πρῶτος (φερόμενος ὡς ιερομόναχος Νεόφυτος, βλ. παραπάνω) μετὰ ἀπὸ τὸ 1362, ὅταν εἶχε ἔλθει στὴ Δουπιάνη «ἐλθὼν εἰς τὸ τῆς Δουπιάνου μέρος καί ἀναβὰς ἐν τῷ παρ' αὐτῆ ἄνωθεν λίθῳ, ἠβουλήθην οἰκοδομήσας ἕτερον κελλίον» (δηλ. τὸν ἄλλον Παντοκράτορα / μ. Ὑπαπαντῆς). Ὁ χῶρος προσδιορίζεται μέ τὶς λέξεις «ἀναβὰς» (δηλαδή γινόταν ἀνάβαση) στὸν βράχο πάνω ἀπὸ τὸν ναὸ τῆς Παναγίας Δουπιάνης (ἀνωθεν, παρ' αὐτῆ). Πιὸ πιθανὸ εἶναι νά ἔφερε ὁ Νεῖλος ὡς Πρῶτος τὴ λατρεία τοῦ Παντοκράτορα στὸ κελλὶ τοῦ Λίθου τῆς Δουπιάνης, τὴν ἐποχὴ ἀκριβῶς πού ἔκτισε τὴ μονὴ Ἀναλήψεως ἢ Παντοκράτορος, ἐνῶ ἂν δέν βρῆκε κάτι ἤδη προϋπάρχον, νά ἔκτισε ἐξ ἀρχῆς τὰ κελλιὰ μέ κάποιο ἴσως προσευχάδιο. Τελικὰ θὰ σταθεροποιήθηκε ἐδῶ ἡ διαμονὴ τοῦ ἡγουμένου τῆς Μονῆς Δουπιάνης, πιθανῶς θερινή, μιὰ καί τὸ κελλὶ βλέπει ἀκάλυπτο πρὸς Βορρᾶν. Ἡ ὀνομασία Μονὴ Παντοκράτορος προέκυψε, ἐφόσον ὁ κανονικὸς Παντοκράτορας μέ πανήγυρη τὴν Ἀνάληψη λεγόταν πλέον Ὑπαπαντῆ.

46. ΒΕΗΣ 1909, 573.

47. Βλ. ΘΕΟΤΕΚΝΗ ΜΟΝΑΧΗ, *Τὸ πέτρινο δάσος, τόμος Α΄*, *Ἱερὰ ἀσκητήρια*, Ἔκδοση Ἱεροῦ Κοινοβίου Ἁγίου Στεφάνου, Ἅγια Μετέωρα 2010, 99-109.

Προκύπτει τελικά ότι οι ιδιότητες μονές του Νείλου ήταν τρείς, ενώ το τέταρτο, το κελλί του Παντοκράτορα, ήταν έξαρτημα της Δουπιάνης. Ο ίδιος όμως έκτισε δύο μονύδρια, το ένα πολύ κοντά στο άλλο [Βλ. Χάρτης 1]. Κτητορική επιγραφή υπάρχει μόνο στην Ανάληψη/Υπαπαντή (κατασκευάστηκε μεταξύ 1362-1367), αλλά πιθανόν σε ανάλογη μορφή υπήρχε και στον λίγο προγενέστερο Άγιο Δημήτριο (δεκαετία 1350-1360, όταν ήταν Δικαῖος). Έπομένως το *Σύγγραμμα Ιστορικόν* συγχέει τὰ πράγματα ως ένα σημείο. Ο Νείλος απλώς συσχετίστηκε με τέσσερα μονύδρια: τὸ ἕνα ἦταν κληρονομιά του, τὰ δύο τὰ ἔκτισε με τὴ βοήθεια ἄλλων, τοὺς ὁποίους ἔχει ὡς συν-ἐργοτάβους του, καὶ τὸ τελευταῖο ἦταν τὸ κελλί του ὡς Πρώτου, ἀνοικοδομηθὲν τὸ 1362 εἴτε ἐκ θεμελίων εἴτε ἀπὸ προϋπάρχον.

Μὲ τὸν Νείλο ὡς κήτορα μονυδριῶν ἐπίσης ἀναδύεται μία ἐκπληξη. Ὁ Πρῶτος, ὁ ἱερομόναχος Νεόφυτος πὺ ἐμφανίζεται σὲ ἔγγραφο τῆς περιόδου 1381-1388⁴⁸, ἀπὸ τὴν πρώτη γενιὰ μοναχῶν στὴ μοναστικὴ κοινότητα τῶν Σταγῶν στὸν Στύλο, ἀποκαλύπτει στὴ διαθήκη του ὅτι εἶναι κάτοχος τοῦ Ἁγίου Δημητρίου καὶ τοῦ Παντοκράτορα/Ἀναλήψεως, δηλαδὴ τῶν ἰδίων ἰδρυμάτων! Θεωρεῖται ἀπὸ τὸ *Χρονικὸ τῶν Μετεώρων*, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ νεότερους ἐπιστήμονες πὺ τὸ ἀκολουθοῦν ὅτι ἦταν ἀφενὸς ὁ διάδοχος τοῦ Νείλου στὸ Πρωτάτο τῆς Σκήτης, ἀφετέρου συνεργάτης του στὴν οἰκοδομὴ τῶν ἀνωτέρω κελλίων, πὺ τὰ εἶχαν ἀπὸ κοινού⁴⁹. Ἀσφαλῶς μποροῦσαν νὰ συνεργασθοῦν δύο ἢ τρεῖς μοναχοί, ἀλλὰ ὁ ἕνας εἶχε τὴν πνευματικὴ ἐπιστασία [π.χ. ὁ Ἀθανάσιος μὲ δύο ἄλλους⁵⁰]. Γιατί ὅμως, ἂν ἦταν δύο κήτορες, π.χ. δύο ἀδελφοί, δὲν ἀναφέρουν ὁ ἕνας τὸ ὄνομα τοῦ ἄλλου τόσο ὁ προγενέστερος Νείλος ὅσο καὶ ὁ μεταγενέστερος Νεόφυτος; Δὲν θὰ ἦταν ἐκτὸς κανονικῆς δεοντολογίας καὶ μοναστικοῦ ἤθους; Κυρίως ὅμως γιατί ὁ ἕνας δὲν κληροδοτεῖ στὸν ἄλλον τὰ δύο μονύδρια, ἀλλὰ καὶ οἱ δύο στὸ Μετέωρο; [Ἐπικύρωση ἀπὸ τὸν οἰκεῖο μητροπολίτη γίνεται μόνο στοῦ Νείλου].

Μία λύση εἶναι πὺς πρόκειται γιὰ τὸ ἴδιο πρόσωπο πὺ ἀλλάξε ὄνομα λόγω σχήματος. Ἀνάμεσα στὸν Νεόφυτο καὶ τὸν Νείλο μποροῦν νὰ γίνουν μερικὲς συγκρίσεις: Α) 1. *Νεόφυτος*: Μικρὴ αὐτοβιογραφία του ἐκθέτει στὴν παραπάνω διαθήκη. Ἀρχικὰ υπῆρξε μαθητὴς τοῦ Γρηγορίου Στυλίτη, γέροντα τοῦ ὁσίου

48. Βλ. πὺ πάνω σημ. 20.

49. Βλ. RIGO 1999, 101, 102, 124, σχ. 35-40. Ἐπίσης βλ. DONALD NICOL, *Meteora. The Rock Monasteries of Thessaly*, Variorum, Λονδίνο 1975, 86.

50. Βλ. *Βίος ὁσίου Ἀθανασίου*, κεφ. 22. Βλ. ΣΟΦΙΑΝΟΣ 1990a, 141.

ου Ἀθανασίου, ὁ ὁποῖος ἦταν αὐτὸς πού ὀργάνωσε τὸν μοναχισμό στὴν περιοχή γιὰ μία δεκαετία (π. 1335-1345) καὶ ἦταν ἐκεῖνος πού τὸν «κούρεψε»: «τοῦ ἀποκείραντός μου τὰς τρίχας», προφανῶς λίγο προτοῦ φύγει ἀπὸ τὴν περιοχή. Ἐάν ἦταν τότε νέος περίπου 20-25 ἐτῶν θὰ ἦταν γεννηθεὶς περὶ τὸ ±1320. Μετὰ ἀπὸ τὸ 1345 περίπου εἶχε γέροντες τὸν Ἀθανάσιο καὶ τὸν Ἀγάθωνα, τὸν ὁποῖο εἶχε ὀρίσει ἀρχικὰ διάδοχό του (*Βίος*, κεφ. 33). Αὐτοὶ τὸν ἐνέδυσαν στὸ μοναστικὸ σχῆμα (ὡς μεγάλοςχημο) : «τῶν ἐνδυσάντων μὲ τὸ σχῆμα»⁵¹. Ὅταν ὁ Γρηγόριος ἔφυγε ἀπὸ τοὺς Σταγούς, ὁ Νεόφυτος θὰ ἦταν νέος ἀκόμη, ἀλλὰ τοῦ εἶχε δώσει ἐντολὴ νὰ «βάλει» ὑπακοὴν πρῶτα στὸν Ἀθανάσιο, «εἴτα τοῖς μετ' αὐτὸν ἄρξοσιν τὸ Μετέωρον, περὶ γὰρ τοῦ κυροῦ Ἰωάσαφ λόγος». Ὑπονοεῖ ἀσφαλῶς τὴν περίοδο πού εἶχε παραιτηθεῖ ἀπὸ προϊστάμενος τοῦ Μετεώρου- γιὰ νὰ ἀναλάβει ὁ Ἰωάσαφ- λίγο πρὶν ἀπὸ τὸν θάνατό του (1381)⁵². Προφανῶς ἡ διαθήκη συντάχθηκε ὅταν ὁ Ἀθανάσιος ἦταν ἀκόμη ἐν ζωῇ (τοῦ πατρὸς ἡμῶν Ἀθανασίου), ἀλλὰ θὰ εἶχε ἀποβιώσει ὁ Ἀγάθων⁵³, δηλαδὴ χρονολογεῖται πρὸς τὸ 1380, λίγο πρὶν ἀπὸ τὴν περίοδο 1381-1388, ὅταν ὁ Νεόφυτος ἀναφέρεται γιὰ τελευταία φορὰ ὡς Πρῶτος. Ἡ κουρὰ του στὸ ἀγγελικὸ σχῆμα θὰ ἐγίνε ἀρκετὰ μετὰ ἀπὸ τὸ 1345, τὴν ἀναχώρηση τοῦ Γρηγορίου, ὅπως καὶ μετὰ ἀπὸ τὸν ἐρχομὸ ἀπὸ τὸ Ἅγιον Ὄρος τοῦ Ἀγάθωνα. Ὁ τελευταῖος ὅμως ἐμφανίζεται μετὰ ἀπὸ τὸν Ἰγνάτιο (*Βίος ἁγίου Ἀθανασίου*, κεφ. 32-33), ὁ ὁποῖος πάλι ἔρχεται μὲ τὴ συνοδεία του, ἀφοῦ ὁ Ἀθανάσιος εἶχε ἀποκτήσει ἤδη φήμη⁵⁴. Αὐτὸ σημαίνει ὅτι τὸ Μετέωρο εἶχε ὀργανωθεῖ ὡς κοινόβιο καὶ ἐγιναν ἔργα [περίοδος Σερβοκρατίας 1348 κ.ε.: στοὰ, κλίμακα, ναὸς Σωτῆρος, ἀπόκτηση κτήματος (πιθανὸν τὸ τοπίον πού ἀναφέρεται στὸν *Βίο*, κεφ. 28) κάτω ἀπὸ τὸ Μετέωρο, ὅπου ὑπογράφουν ὁ Μακάριος ὡς ἡγούμενος Δουπιάνης, ὁ Νεῖλος ὡς Δικαῖος καὶ ὁ Καλλίνικος Βρυζός]⁵⁵. Ὑπολογίζεται ὅτι τὰ παραπάνω συνέβησαν στὴ δεκαετία 1350-1360. Ὅπως φαίνεται, κάτι συνέβη στὸν Νεόφυτο, ἀφοῦ ἡ κουρὰ ἀπέχει μερικὰ χρόνια ἀπὸ τὸ Σχῆμα, ἀρκετὰ περισσότερα ἀπὸ τὰ τρία χρόνια δοκιμασίας πού ἦταν τὸ ὄριο, δηλαδὴ ἀπὸ «μικρόςχημος»

51. ΒΕΗΣ 1999, 31-33, στχ. 11 κ.έ.

52. ΓΟΥΛΟΥΛΗΣ 2011, 239-247.

53. ΒΕΗΣ 1999, σ. 34-35, στχ. 34. Γιὰ τὸν θάνατο τοῦ Ἀγάθωνα βλ. *Βίος*, κεφ. 33, 36. ΣΟΦΙΑΝΟΣ 1990α, 147, 148.

54. ΣΟΦΙΑΝΟΣ 1990α, 147: «Τῆς φήμης οὖν ταύτης ἐνηγηθεὶς καὶ ὁ πνευματικώτατος Ἰγνάτιος, μετὰ μαθητῶν πεντάδα πρὸς αὐτὸν ἐπεφοίτησεν...» [Κατέλαβε τὸ κελλὶ τοῦ Ἁγίου Δημητρίου].

55. ΓΟΥΛΟΥΛΗΣ 2011, 256 κ.έ.: ΒΕΗΣ 1911, 84-88.

νά γίνει «μεγαλόσχημος»⁵⁶. Αυτό ίσχυε καλῶς ἐχόντων τῶν πραγμάτων, συνεπαγόταν δὲ περισσότερη προσωπικὴ ἄσκηση, κανόνα, κάτι πού ἐξασφαλιζόταν μὲ τὴ συνεχῆ διαμονὴ σὲ μονή. Ὅποτε ἡ καθυστέρηση μπορεῖ νὰ δικαιολογηθεῖ ἂν εἶχε ἀπομακρυνθεῖ ἀπὸ τὴ μονή, ἀλλὰ καὶ δὲν θὰ ἐμπόδιζε νὰ χειροτονηθεῖ ἱερέας⁵⁷. 2. *Νεῖλος*: σύμφωνα μὲ αὐτὴ τὴ θεωρία, θὰ ἦταν τὸ ὄνομα τῆς ἀρχικῆς κουρᾶς ἀπὸ τὸν Γρηγόριο στὸν Στύλο· πράγματι κινεῖται ἐκτὸς τοῦ κελλίου τοῦ Ἁγίου Δημητρίου, τὸ ὁποῖο παρέδωσε στὸν Ἰγνάτιο, κι ἀφοῦ φέρεται ὡς ἱερομόναχος, θὰ χειροτονήθηκε ἱερέας -δηλαδὴ ἦταν ἤδη 30 ἐτῶν-, ἔγινε ἀρχικὰ Δικαῖος Σταγῶν (στὴ δεκαετία 1350-1360) καὶ κατόπιν Πρῶτος τῆς Σκήτης (1362-1372 κ.έ.). Τοῦτο σημαίνει ὅτι κι αὐτὸς θὰ γεννήθηκε γύρω στὴ δεκαετία 1320/30, ὅπως ὁ Νεόφυτος. Τότε, μετὰ ἀπὸ τὸ 1372, ὅταν δὲν ἀναφέρεται πλέον, σὲ ἡλικία περίπου 50-60 ἐτῶν, ἔνοιωσε ἱκανὸς νὰ λάβει τὸ μεγάλο σχῆμα, τὸ ὁποῖο τοῦ δόθηκε ἀπὸ τὸν Ἀθανάσιο καὶ τὸν Ἀγάθωνα ὡς Νεόφυτος, ὅπως ἦταν συνήθεια, πολὺ διαδεδομένη, τὸ νέο ὄνομα νὰ ἀρχίζει μὲ τὸ ἴδιο γράμμα⁵⁸. Τὸ χρονικὸ διάστημα λοιπὸν πού καθυστέρησε ὁ Νεόφυτος νὰ γίνει μεγαλόσχημος (1345 κ.έ., σὺν μερικὰ χρόνια πού ἀπαιτήθηκαν νὰ ὀργανωθεῖ τὸ Μετέωρο), ἀντιστοιχεῖ μὲ τὰ καθήκοντα τοῦ Νεῖλου ὡς Δικαίου καὶ Πρώτου (δεκαετία 1350-1360/70). Β) Ὁ Νεῖλος τὸ 1363 στὸ σιγγλιῶδες γράμμα του ὡς Πρώτου περὶ τοῦ Ἁγίου Δημητρίου (βλ. παραπάνω) ἔμμεσα δηλώνει τὴ σχέση του μὲ τὸ Μετέωρο, ἐφόσον παραχώρησε τὸ μονύδριο αὐτὸ στὸν Ἰγνάτιο, τὸν συνεργάτη τοῦ Ἀθανασίου. Γ) Ὁ Νεόφυτος γράφει τὴ διαθήκη του πρὸ τοῦ 1381, ὅταν παραμένει ἀκόμη Πρῶτος ἕως τὸ 1388 τουλάχιστον, ἐνῶ ἡ διαθήκη τοῦ Νεῖλου ἐπικυρώνεται ἀπὸ τὸν Ἰωάσαφ τὸ 1392/93, πλησιάζουν δηλαδὴ χρονικῶς. Γιατί ὁμως ὁ μητροπολίτης Λαρίσης δὲν τὸν ἀποκαλεῖ Νεό-

56. Βλ. ΙΩΑΝΝΗΣ Μ. ΚΟΝΙΔΑΡΗΣ, *Νομικὴ θεώρηση τῶν μοναστηριακῶν τυπικῶν*, Ἔκδ. Ἄντ. Κ. Σάκκουλα, Ἀθήνα 1984, 108 κ.έ., 111-113, ὅπου τὰ σχετικὰ μὲ τὴ διάκριση «μικρόσχημου» καὶ μεγαλόσχημου μοναχοῦ, καθὼς καὶ βιβλιογραφία.

57. Κάτι ἀνάλογο, κουρὰ χωρὶς μεγάλο σχῆμα λόγω ἱεροσύνης, φαίνεται ὅτι συνέβη στὸν ἱερομόναχο Καλλίνικο, τὸν ὑποτακτικὸ τοῦ Πρώτου Νεῖλου (βλ. παραπάνω) πού ἔγινε κληρικὸς τῆς ἐπισκοπῆς πρὸ τοῦ 1362. Σὲ ἔγγραφο τοῦ Πρώτου Νεῖλου (1363) γράφει γιὰ τὴν προηγούμενη περίοδο, βλ. ΒΕΗΣ 1911, 13-14, στχ. 1-2.: «Ἐπεὶ ἦλθεν ὁ πατὴρ Καλλίνικος ... καὶ ἐκοῦρευσα καὶ ἀνέθρεψα καὶ ἐχειροτόνησα αὐτὸν τέλειον ἱερέα. Εἶτα ἀπελάκτισεν ἀπ' ἐμοῦ...». Εὐχαριστῶ τὸν καθηγητὴ τῆς Θεολογικῆς ΑΠΘ κ. Θεόδωρο Γιάγκου γιὰ πληροφορίες πάνω στὴ νομοκανονικὴ θεώρηση ἐπὶ τοῦ θέματος.

58. Βλ. τὸν ὄσιο Ἀθανάσιο: ἀρχικὰ Ἀντώνιος (κουρὰ), μὲ τὸ κοσμικὸ Ἀνδρόνικος, βλ. *Βίος Ἀθανασίου*, κεφ. 7, 11, βλ. Σοφιανὸς 1990a, 133, 135. Ἐπίσης τὸν κτῆ Κωνσταντῖνο - Κυπριανὸ μοναχὸ τῆς μονῆς Ὑπαπαντῆς πού ἔγινε λόγος πρὸ πάνω, σμμ. 46.

φυτο ἢ δὲν καταθέτει καὶ τὰ δύο ὀνόματα, δὲν αἰτιολογεῖται. Ἴσως δίνει ἔμφαση στὸν ἰδρυτὴ τοῦ Πρωτάτου τῆς Σκήτης. Δ) Ἄπὸ τοὺς ἀναφερόμενους μὲ τὸ ὄνομα Νεόφυτος στὴν περιοχὴ τῶν Μετεώρων, ποὺ εἶναι κατώτεροι κληρικοί/μοναχοί (μεταξὺ 1372 καὶ 1392/93)⁵⁹, κανεῖς δὲν μπορεῖ νὰ ταυτισθεῖ μὲ τὸν Πρῶτο Νεόφυτο, κρίνοντας ἀπὸ τὰ βιογραφικὰ τους στοιχεῖα. Ἐνδιαφέρον παρουσιάζει ἡ ὑπογραφή τοῦ Νείλου ποὺ ἔρχεται κοντὰ στοῦ Νεοφύτου, ὅπως διαπιστώνεται ἀπὸ σύγκριση τοῦ ἀκαδημαϊκοῦ γραφικοῦ χαρακτήρα τους στὸ ἔγγραφο τοῦ κώδ. E.B.E. 1460-1461 (6^η δεκαετία 14^{ου} αἰ.), ὅπου ὑπογράφει καὶ ὁ Νείλος καὶ ὁ Νεόφυτος ὁ Πνευματικός, θεωρούμενος αὐτὸς ὡς Πρῶτος καὶ διάδοχος τοῦ Νείλου⁶⁰ [EIK. 5], καὶ στὸ ἔγγραφο Μονῆς Μεγάλων Πυλῶν (1381), ὅπου ὑπογράφει ὁ Πρῶτος Νεόφυτος [EIK. 6]⁶¹. Τὶς χωρίζει βέβαια τὸ λιγότερο μία δεκαετία, ὅποτε κάποιες μικροδιαφορὲς ὑπάρχουν οὕτως ἢ ἄλλως σὲ δύο διαφορετικὰ ὀνόματα, διαφέρει ὅμως ἐμφανέστατα ἀπὸ τοῦ Πνευματικοῦ Νεοφύτου, τοῦ ὁποῖου τὸ γράψιμο εἶναι ἐντελῶς διαφορετικὸ, πεζό. E) Ὅμοιως πλησιάζουν τὰ κείμενα τοῦ Νείλου (Σιγίλλιδες γράμμα τοῦ 1363, Βέης, ἀρ. 3), καὶ τοῦ Νεοφύτου (Διαθήκη, Βέης, ἀρ. 8). Ὁ γραφικὸς χαρακτήρας, ἡ ἀνορθογραφία καὶ ἡ ἔκφραση (ἀναλυτικότητα, διάθεση γιὰ λεπτομέρειες), τὸ ὕφος συνολικά, εἶναι πολὺ κοντὰ καὶ δείχνουν ἄνθρωπο κάτοχο ἐκκλησιαστικῆς παιδείας, ἀλλὰ ὄχι ἰδιαίτερα λόγιου.

Τελικά, ἂν παρ' ὅλα αὐτὰ πρόκειται γιὰ δύο διαφορετικὰ πρόσωπα, ἀκόμη καὶ ἀδελφία, ὅπως συνέβαινε συχνά, τὸ ἐρώτημα εἶναι, πέρα ἀπὸ τὸ ὅτι ἀγνοεῖ ἠθελημένα ὁ ἓνας τὸν ἄλλον, γιατί δὲν ἐμφανίζεται πουθενὰ στὰ σχετικῶς πολλὰ σὲ ἀριθμὸ μετεωρίτικα ἔγγραφα μία τόσο σημαντικὴ μορφή ὅπως ὁ Νεόφυτος, ἄξιος διάδοχος ἑνὸς πολὺ δραστήριου κληρικοῦ σὰν τὸν Νεῖλο; Ἀντίθετα ἄλλοι Νεόφυτοι, λίγο γνωστοὶ ἢ σημαντικοί, δηλώνουν τὴν παρουσία τους στὸν μοναστικὸ κόσμον τῶν Σταγῶν. Ἐν κατακλείδι, διαπιστώνεται σὶς διαθέσιμες πηγές ὅτι ἐκεῖ ποὺ ἐμφανίζεται ὁ ἓνας ἀπομακρύνεται ὁ ἄλλος.

Ἡ ἐνασχόληση τῶν συντακτῶν τοῦ *Συγγράμματος Ἱστορικοῦ* μὲ τὶς ρίζες τῆς Σκήτης Σταγῶν ὑπῆρξε ἐπιφανειακὴ, τόσο στὸ νομικὸ μέρος ὅσο καὶ στὸ

59. 1) μοναχὸς Νεόφυτος, πρῶτην ἔγγραφος (1401/20, βλ. ΒΕΗΣ 1999, 48, σπ. 24-25. 2) Ὁ Νεόφυτος «ὁ τοῦ δευτερεύοντος», βλ. ΒΕΗΣ 1909, 276: «συνεργός» τοῦ Δωροθέου στὴ μονὴ Ὑψηλωτέρας, 3) Ὁ ἱερομόναχος καὶ πνευματικὸς Νεόφυτος περὶ τὸ 1360-1372, βλ. ΣΟΦΙΑΝΟΣ 2008b, 7-15, 9, 10, 13, σπ. 33: «ὁ ἐν ἱερομονάχοις ἐλάχιστος Νεόφυτος καὶ πνευματικὸς ὑπέγραψα».

60. ΣΟΦΙΑΝΟΣ 2008b, 13, 15, πίν. Β. ΣΟΦΙΑΝΟΣ 2008, σ. 36-37, 59, πίν. ζ'.

61. ΣΟΦΙΑΝΟΣ 1990b, σ. 22, πίν. Γ', 29.

ιστορικό. Τὰ ἐπιχειρήματα εἶναι φτωχά, τὰ ἀρῶνται ἀπὸ ἔλλειψη ἀρχείου, ἀπὸ ἐλλιπῆ γνώση κανόνων καὶ ἀπὸ ἱστορικὰ τεκμήρια ἐλάχιστα. Ἀκόμη καὶ γιὰ τὸν τίτλο τοῦ «Πατρός» τοῦ Μετεώρου πὺν κάνουν λόγο, ὑπάρχει τουλάχιστον μία τοιχογραφία τῶν ἰδρυτῶν του στὸ παλαιὸ καθολικὸ (1483). Διαπιστώνεται τελικὰ ὅτι σημαντικὰ πρόσωπα πὺν κατέχουν μονύδρια (ἰδρυτῆς Ἁγίας Τριάδος, Μακάριος ἡγούμενος Δουπιάνης (ὡς τὸ 1362), Νεῖλος (1362-1372+) ἀκόμη καὶ ὁ Νεόφυτος ξεχωριστὰ (πρὸ 1381-1388+) καὶ ἄλλοι, ἐξαρτῶνται πνευματικὰ ἀπὸ τὸν ὄσιο Ἀθανάσιο καὶ κληροδοτοῦν τὰ κελλία τους στὸ Μετέωρο. Ἄγνοεῖται ὅτι ὑπῆρξε, ὅπως δείχνουν τὰ πράγματα, ἕνας Πρῶτος (1362-περ. 1392/93) ἐπὶ Βυζαντίου. Ἀλλὰ καὶ ἂν ἦταν δύο πρόσωπα, τὸ ἐπιχειρήμα ἐνισχύεται ἔτι περισσότερο, ἀφοῦ δύο ἰδρυτῆς μὲ τόσο στενὴ ἢ καὶ συγγενικὴ σχέση διοικοῦν αὐτοὶ μία ὁλόκληρη μοναστικὴ κοινότητα καὶ ταυτόχρονα ἐξαρτῶνται ἀπὸ τὸν ὄσιο Ἀθανάσιο, δίνοντας τὴν κοινὴ περιουσία τους στὸ Μετέωρο. Ἀνάλογη εἶναι καὶ ἡ πολιτικὴ συγκυρία. Τὴ στιγμή πὺν ἐμφανίζεται ὁ νέος Πρῶτος Νήφων, τὴν ἴδια ἐποχὴ ἢ Δυτικὴ Θεσσαλία περιέρχεται στοὺς Ὀθωμανοὺς (π. 1393) καὶ ἀκριβῶς τότε ἐπικυρώνεται ἀπὸ τὸν μητροπολίτη Λαρίσης ἢ διαθήκη τοῦ Νεῖλου (1392/93)! Μία σοβαρὴ αἰτία θὰ ἦταν ὅτι λόγω μὴ ὑπαρξῆς πολιτικοῦ προστάτη (βασιλέως ἢ ἄλλου ἀξιωματοῦχου), ὁ νεοσύστατος θεσμὸς ἀδρανοποιήθηκε –κατέστη ἕνα ἱστορικὸ λείψανο– μὲ τὸν ὁποῖο ἄλλωστε οἱ Μετεωριτῆς εἶχαν τυπικὴ σχέση ἐξαρχῆς. Τὸ Μετέωρο ἦταν ἀπροσπέλαστο ὀργανωμένο κοινόβιο μὲ καθολικὸ καὶ ἐγκαταστάσεις, ὁπότε ἀποτελοῦσε τὴ μόνη ἐγγύηση σὲ μία ἐποχὴ ἀνασφάλειας. Ἡ Σκήτη Σταγῶν βρισκόταν σὲ ἕνα ὀλιγώτερο ἐξελιγμένο στάδιο, ἀφοῦ οἱ μοναχοὶ ζοῦσαν ἀκόμη καὶ τὸν 16^ο αἰῶνα σὲ σπήλαια, ἐνῶ μετὰ ἀπὸ τὸ 1388 ὁ Στύλος, τὸ πιὸ γνωστὸ, τὸ πιὸ ἱστορικὸ ἀπὸ ὅλα, δὲν ἀναφέρεται πλέον. Ἔτσι ἡ Σκήτη δὲν ἄντεξε στὴ νέα κατάσταση, ὅπως συνέβη καὶ μὲ τὸ Παπίκιον Ὅρος στὴ Θράκη, ἐνῶ δὲν συνέβη μὲ τὸ Ἅγιον Ὅρος, ὅπου ὑπῆρχαν διατηρημένες δομὲς αἰῶνων.

Δὲν ὑπῆρξε συνέχεια στὴν ἀρχικὴ ὀργάνωση τῆς Σκήτης τὸ 1362, καθεστῶς πὺν λειτούργησε τριάντα-σαράντα χρόνια, μέχρι πὺν ἐμφανίζεται τὸ Μετέωρο μὲ δικὴ του Σκήτη. Ἡ τάση αὐτὴ νὰ δίνονται τὰ μετόχια στὸ Μετέωρο, ἰδρυθὲν μόλις τὸ 1344 περίπου, ἀρχισε ἀπὸ τὴ δεκαετία 1380-1390. Τὸν 16ο αἰῶνα, ἐποχὴ ἀκμῆς τοῦ μοναχισμοῦ, πάλι ἔρχονται κτήτορες μονυδρίων, ἀλλὰ δὲν ἐξαρτῶνται τώρα ἀπὸ Μετέωρο. Ἔτσι δημιουργήθηκε ἡ νεώτερη κατάσταση. Τὴν τάση γιὰ ἀνεξαρτησία ἀπὸ τὸ Μετέωρο ἐκφράζει τὸ *Χρονικὸ τῶν Μετεώρων*.

Μέσα ὅμως ἀπὸ τὰ κενὰ τῆς προσπάθειας αὐτῶν τῶν ἀνθρώπων, ὅπου τὸ πραγματικὸ συγγέεται μὲ τὸ φαντασιακὸ ἢ ἔστω ἢ εἰκόνα πὺν δίνουν ἀπλῶς

ἔχει ἱστορική βάση, θὰ φανεῖ τὸ ἀντίθετο, πῶς διαμορφώνεται ἡ «σκήτη» τοῦ Μετεώρου. Τελικά, σχολιάζοντας τὴ λιθόπολη τῶν Μετεώρων μὲ τὶς φτωχὲς γνώσεις ποὺ οἱ ἐγκαταβιοῦντες στὴ Σκήτη διέθεταν, σὲ συνδυασμὸ μὲ τὸ ὑπάρχον ἀρχαϊκὸ ὑλικό, συντελοῦν στὸ νὰ ἀλλάξει ἡ εἰκόνα γιὰ τὴν ἱστορική γεωγραφία τῆς μοναστικῆς περιοχῆς, ὅποτε προκύπτει μίᾳ νέα ταξινόμηση τῶν ὑπαρχόντων κελλιῶν καὶ μονυδριῶν καὶ ταυτόχρονα ταύτιση μερικῶν πρώιμων μοναστικῶν ἰδρυμάτων, γιὰ τὰ ὁποῖα δὲν ὑπῆρχε σαφὴς εἰκόνα.

“Ὅλα ἄρχισαν λοιπὸν ἀπὸ τὸν ὄσιο Ἀθανάσιο καὶ ὅλα κατέληξαν στὸ κοινόβιό του, τὸ Μετέωρον. Ἱστορική νομοτέλεια ἢ μήπως λειτουργοῦν κάποιοι πνευματικοὶ νόμοι; Ἀλλὰ καὶ αὐτοὶ κανονικὰ ἀναδεικνύονται ὅταν οἱ κοινωνικὲς ἐξελίξεις διαμορφώνονται ἐλεύθερα, ἀφοῦ κανεὶς δὲν ὑποχρέωνε τοὺς μοναχοὺς καὶ κληρικοὺς τῶν Σταγῶν νὰ δίνουν τὴν ἰδιοκτησίᾳ τους στὸ Μετέωρο. Τὸ πραγματικὸ *Χρονικὸ τῶν Μετεώρων* εἶναι ὁ ἴδιος ὁ ὄσιος Ἀθανάσιος καὶ οἱ ἐπίγονοί του.

SUMMARY

Antiauaries of the Skete of Stagoi: Historice Discourse (p.1529) and Protos Neilos

By St. Gouloulis,
PhD of Byzantine Art

The so called *Σύγγραμμα Ἱστορικόν* (1529 +) is a record of informal - unsigned- monk congregation of the Skete of Stagoi [Founded in 1362 on metropolitan of Larissa Anthonios (1332-1363 +) and king Symeon Uroš Palaiologos (1359-c.1370)], having established in the church (Kyriakon) at monastery Doupiani. The writers of the text, monks without any special education, discovered archival documents: “reliable-evidence or elders” documents, “notes of codes”, “stories (that is inscriptions in frescoes) of churches and holy icons”, trying to prove that the abbots of Doupiani had the legitimate succession, therefore rights on the cells and monasteries of the area. The following are listed: 1) an inscription foundation of Hypantè monastery (1367): Protos of the Skete, Neilos. 2) synodical letter of the monastery “Megalon Pylon” (1381): Protos Neophytos. 3) unspecified information: Protos Niphon (end of 14th century). 4) inscribed image (1425/26): abbot-monk “Serapion the mason”!. Then they resort to the oral tradition, retaining by

memory as an abbot, a monk called Acacius (about 1500). Equating the concepts of Abbot of Doupiani and Protos of Skete of Stagoi and monopolizing the title of abbot- Meteoron acquired one in the second half of the 15th century - are lead into simplified to misuse of the local monastic tradition: the Skete of Meteoron (informal title, first testimony: 1401, Ioasaf of Larissa) held shares improperly.

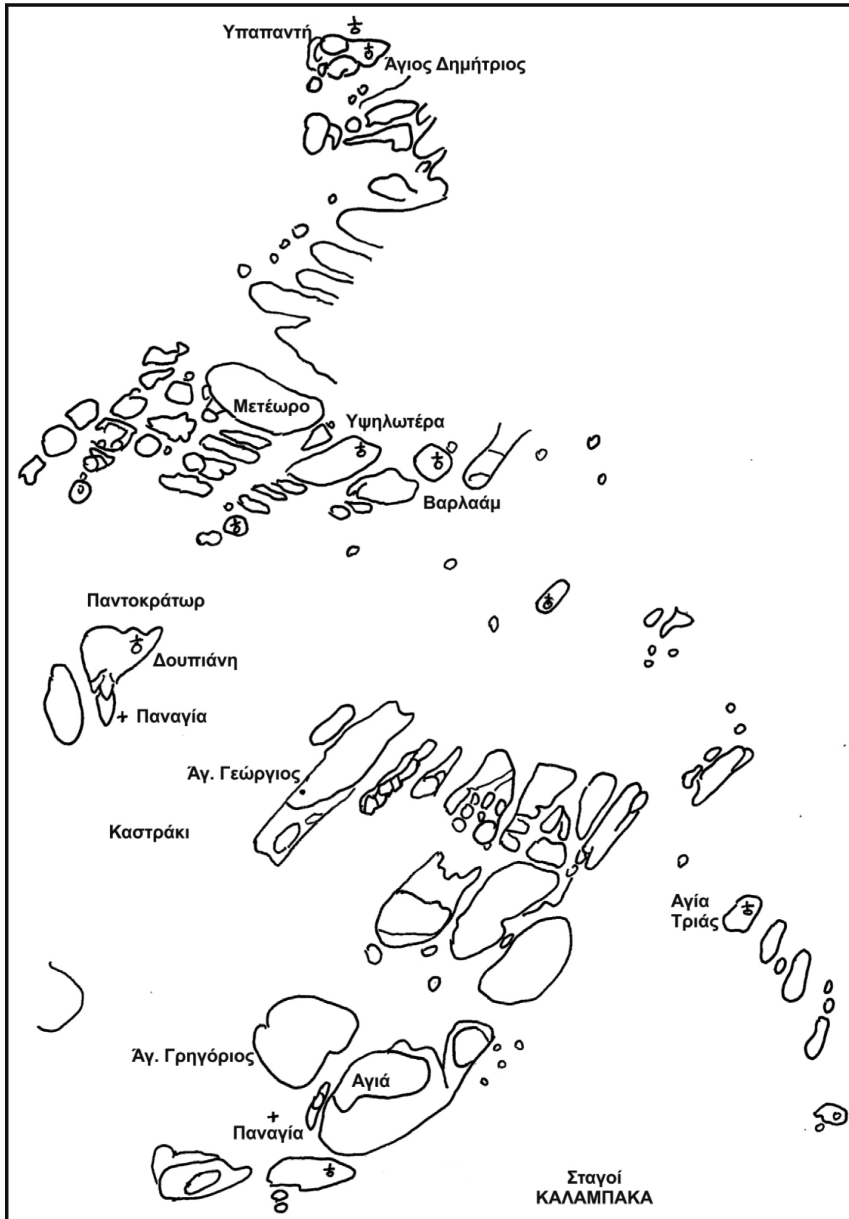
The cause of the creation of the Meteoron Skete was that most monks dependent spiritually on Saint Athanasios, the Hesychast founder of Meteoron, offered to it their cells [: Hagia Trias, St. George, St. Nicholas, Theotokos eis to Pigadion, Petra, etc.]. The most typical case is Neilos himself, first Protos of the Skete (1362 ff), who according to the “ Σύγγραμμα” built four *temples*, unspecified.

Ultimately Neilos, based on a document of Ioasaf of Larissa (1392/93) bequeathed to Meteor two abbeys: St. Demetrius and the nearby of Saviour-Pantocrator (Ascension) [=Ypapante]. The same cells delivers again at Meteoron with a testament, Neophytos, Protos of the Skete, who became monk (initial stage of “κουα” by the Stylos elder Gregorios Stylites, final stage of “σχημα” by the Meteoron elders Athanasios and Agathon) [N. Βέης, No. 8]. There are two cases. 1) It is for two persons, co-founders of the cells, 2) It is not for two persons, but rather for one: “Neophytos” would be the new name of Neilos (first letter of both [N]), as high-ranking monk. Moreover is also being established by comparing the handwriting and signatures of Neilos and Neophytos [D. Sophianos: Κώδ. EBE 1460/61, k’ and a Synodical letter of Monastery Megalon Pylon (1381) or by comparing documents of Neilos-Neophytos [N. Βέης, No. 3 and 8]. The so-called “Abbey of Pantocrator” (of Akakios) would not be other than the habitat of the Protos, “above” the Doupiani “[N. Βέης No.8, verses 21-22], where Neilos/Neophytos lived, unknown whether he imposed also here (a little church) the Ascension.

The Skete of Stagoi with a term essentially of one Protos without royal stewardship and facilities, mainly manpower, was substantially self-abolished. Protos Nephon, when the Ottomans overmastered, had formal presence.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

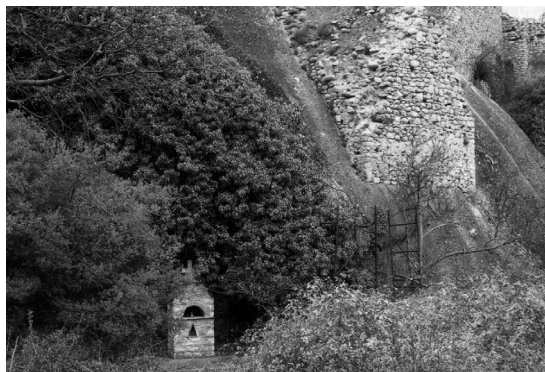
- Ν. ΒΕΗΣ, «Σύνταγμα τῶν ἐπιγραφικῶν μνημείων Μετεώρων καὶ τῆς πέριξ χώρας μετὰ σχετικῶν ἀρχαιολογημάτων», *Βυζαντις Α΄* (1909), 557-626.
- ΝΙΚΟΣ ΒΕΗΣ, «Σερβικά καὶ βυζαντιακά γράμματα Μετεώρου», *Βυζαντις Β΄* (1911), 1-100.
- ΣΤΑΥΡΟΣ ΓΟΥΛΟΥΛΗΣ, «Ἡ ἐπιτύμβια ἐπιγραφή καὶ ὁ Βίος τοῦ ὁσίου Ἀθανασίου: ἓνα οἰκοδομικὸ χρονικὸ τοῦ Μετεώρου (c. 1345-1381)», *Φιλοτιμία, Τιμητικὸς τόμος γιὰ τὴν ὁμότιμη καθηγήτρια Ἀλκμήνη Σταυρίδου-Ζαφράκα*, Ἐκδ. Ἐπιτροπῆ: Θ. Κορρὲς *et al.*, Ἐκδόσεις Βάνιας, Θεσσαλονίκη 2011.
- JOHANNES KODER, FRIEDRICH HILD, *Hellas und Thessalia*, Österreichische Akademie der Wissenschaften, Tabula Imperii Byzantini 1, Wien 1976.
- A. RIGO, *La «Cronaca delle Meteore». La storia dei monasteri della Tessaglia tra XIII e XVI secolo*, Leo S. Olschki editore, Firenze 1999.
- ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ ΣΟΦΙΑΝΟΣ, *Ὁ ὄσιος Ἀθανάσιος ὁ Μετεωρίτης. Βίος, ἀκολουθία, συναξάρια. Προλεγόμενα, μετάφραση τοῦ Βίου, κριτικὴ ἔκδοση κειμένου*, Ἐκδ. Ἰ. Μ. Μεγάλου Μετεώρου, Μετέωρα 1990.
- ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ ΣΟΦΙΑΝΟΣ, «Τὸ συνοδικὸ γράμμα (1381, Νοεμ.) τοῦ μητροπολίτη Λαρίσης Νείλου ὑπὲρ τῆς Μονῆς τῆς Θεοτόκου Μεγάλων Πυλῶν (Πόρτα-Παναγιάς)», *Τρικαλινὰ* 10 (1990), 7-31.
- ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ ΣΟΦΙΑΝΟΣ, *Ἡ Σκῆπη Σταγῶν καὶ τὸ μονύδριον τῆς Παναγίας τῆς Δουπιάνης στὸ Καστράκι*, Ἐκδοση Ἰ. Μ. Μεγάλου Μετεώρου, Ἁγία Μετέωρα-Καλαμπάκα, 2008.
- ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ ΣΟΦΙΑΝΟΣ, «Γράμμα τῶν ἱερομονάχων Ἰλαρίωνος καὶ Ἰακώβου καὶ τοῦ μοναχοῦ Γερβασίου πρὸς τὸν Ἀθανάσιο τὸν Μετεωρίτη γιὰ τὴν παραχώρηση σ' αὐτοὺς τῆς «Πέτρας» τοῦ Μετεώρου πρὸς ἀνοικοδόμησι κελλίου...», *Τρικαλινὰ* 28 (2008), 7-15.

Χάρτης 1. Περιοχή Μετεώρων (προσαρμογή: Δημ. Δρακούλης από τους Hasse, Dietrich και Stutte, Heinz Lothaz, *Meteora Climbing and Hiking Guide*, Wolfratshausen: Hasse Stutte Verlag, 1986).

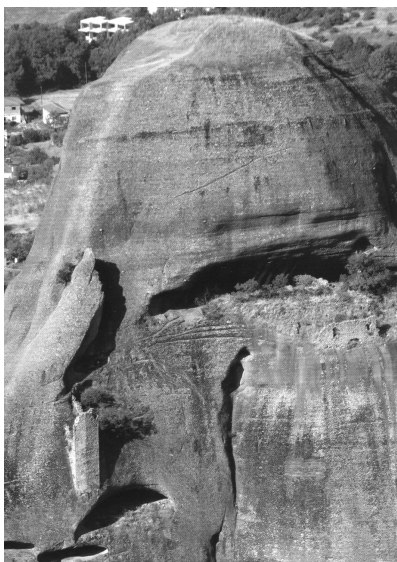
Εικόνα 1:
Νείλος ο Μετεωρίτης, κτητορική παράσταση
από τη μονή Ὑπαπαντῆς Μετεώρων (1366/7)
(Θεοτέκνης μοναχῆς, *Τὸ Πέτρινο Δάσος*,
τόμος Α', *Τερά ἀσκητήρια*, Μετέωρα 2010,
σ. 214, φωτ. 4).

Εικόνα 2:
Μετέωρα, λείψανα τῆς μονῆς
Ἁγίου Δημητρίου (Θεοτέκνης
μοναχῆς, *Τὸ Πέτρινο Δάσος*,
σ. 231, φωτ. 2).

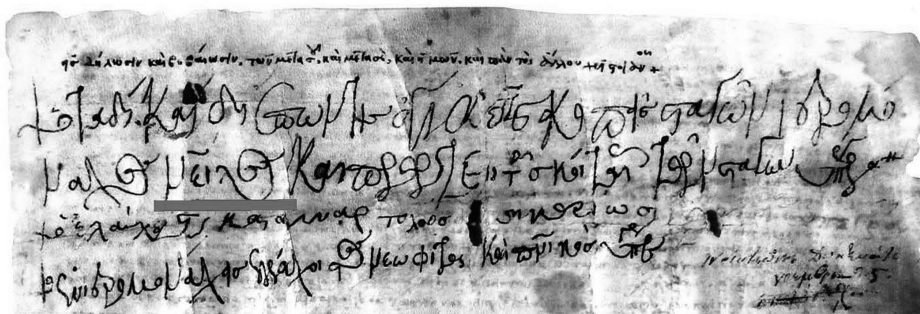

Εικόνα 3:
Μετέωρα, ἡ μονή Ὑπαπαντῆς
(Θεοτέκνης μοναχῆς, *Τὸ Πέτρινο
Δάσος*, σ. 231, φωτ. 1).

Εικόνα 4:
Μετέωρα, ο βράχος της Δουπιάνης και
τὰ λείψανα τῆς λεγομένης μονῆς
Παντοκράτορος (Θεοτέκνης μοναχῆς,
Τὸ Πέτρινο Δάσος, σ. 101).

Εικόνα 5:
Ἐγγραφο Κωδ. Ε.Β.Ε. 1460/1461 ια' (π. 1360-
1372). Ὑπογράφει ὁ ἱερομόναχος «Νεῖλος
καὶ Πρῶτος τῆς Σκήτεως τῶν Σταγῶν».
Στὴν τελευταία θέση: ὑπογράφει ὁ «Νεόφυτος
καὶ Πνευματικὸς» (Δ. Σοφιανός, Ἡ Σκήτη
τῶν Σταγῶν καὶ τὸ Μονύδριον τῆς Παναγίας
τῆς Δουπιάνης στὸ Καστράκι, Ἅγια
Μετέωρα-Καλαμπάκα, 2008, σ. 59, πιν. 5').

Εικόνα 6:
Συνοδικὸ γράμμα τοῦ Λαρίσις Νείλου τοῦ ἔτους 1381 (Νοεμ. Ἰνδ. ε') ὑπὲρ
τῆς μονῆς Μεγάλων
Πυλῶν. Ὑπογράφει
ὁ ἱερομόναχος
Νεόφυτος ὡς «Πρῶτος
τῆς Σκήτεως Σταγῶν»
(Δ. Σοφιανός,
Ἡ Σκήτη τῶν Σταγῶν,
σ. 74, πιν. ΚΑ').

